

Tanulmány

A THÖKÖLY- ÉS RÁKÓCZI-HAMVAK FELKUTATÁSA TÖRÖKORSZÁGBAN

Köpeczi Béla

az MTA rendes tagja, nyugalmazott egyetemi tanár

A XIX. század második felében került sor a Thököly- és Rákóczi-hamvak felkutatására Nikodémiában (Izmir) és Konstantinápolyban. A felkutatás vezetője Thaly Kálmán volt, aki sok szorgalommal kutatta a korszak magyar történelmének eseményeit, néha romantikus eltúlzással. Az ő nyomain emlékezünk a hamvak feltalálásáról, visszafogva azt a pátoszt, ami őt jellemezte.

Rákóczi halála és végrendelete

Mikes Kelemen *Törökországi levelei*-ben 1735. március 12-én a következőket írja: „Mert már egy néhány napoktól fogvást, nem látom urunkot (Rákóczit) olyan állapotban, mint az előtt, mert ha igen titkollva is, de észre lehet venni, hogy nagyon valamely belső baja, az ő természet szerint való, mindenkor jó kedve, most meg olyan gyakorta való, és mintha erőszakal volna. Azt is hozzá teszem, hogy már egy kevés időtől fogvást igen kezd apadni, az ő kövér teste és ábrázattya igen vékonyodik.” (Mikes, 1966. 200., a halálról és a végrendeletéről részletesen: Köpeczi, 1992) Észreveszi, hogy a fejedelem hány és hideglelést érez, az arca elsárgul. (Mikes, 1966. 201–202.)

Április 8-án így fogalmaz: „A mitől tartotunk, abba már benne vagyunk, az Isten árvaságra téve bennünket és kivevé ma kö-

züllünk az mi édes urunkot és atyánkat.” „Három óra után reggel, ma nagy péntek lévén, mind a menyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratnunk, az Isten mára halasztotta halálát urunknak.” Elmondja, hogy április elején lett rosszul, ennek ellenére meghallgatta távolról a misét, még dohányzott, általában megtartotta a „rendet”. 7-én éjjel felvette az utolsó kenetet, majd „elaludt”, mint „egy gyermek”. „Ő szegény árvaságra hagyta bennünket ezen idegen földön. Itt irtóztató sírás, rívás nagyon közöttünk, az Isten vigasztaljon bennünket.” (Mikes, 1966. 202–203.)

Ezt a történetet leírja César de Saussure svájci utazó és diplomata, aki 1733-ban került Rodostóba (Tekirdag), és Rákóczi szolgálatába fogadta. (Köpeczi, 1992) *Törökországi levelei*-ben 1735. március 23-án felfigyel arra, hogy a fejedelem nem jól érzi magát, nem eszik úgy, mint szokott, és „külleme sem szokásos”. (De Saussure, 1909; 1999. 275.) Ezután leírja a betegség különböző jeleit, Mikeshez képest viszont újdonsággal is szolgál, amikor megemlékezik arról, hogy a fejedelem felolvastatta 1732-es végrendeletét, s kijelentette, hogy sok minden hiányzik belőle, így többek között nem szól József fiáról és azokról a személyekről, akik azóta érkeztek Rodostóba. Arra azonban már nem volt ideje,

hogy mindezekon írásban is változtasson. Saussure a halálát epeömlésnek tulajdonítja, amely elhatalmasodott egész testén.

Véleménye szerint ez azzal magyarázható, hogy szomorúan vette tudomásul az 1727 óta Rodostóban szolgáló Paul Wilhelm Bohn dán tiszt árulását, aki 1733-ban a fejedelem engedélyével Párizsba ment, és ott is folytatta kénkedését Ausztria és Oroszország érdekében, miután előzőleg a konstantinápolyi császári követ útján Rákóczi udvaráról küldte jelentéseit Bécsbe. (Kont, 1912)

Igaz, hogy Rákóczi rossz néven vette Bohn árulását, de 1735 januárjában küldött utolsó emlékiratában kijelenti, hogy a letartóztatás nagy szolgálatot tett neki, mert eddig sem hitt benne, és nem is adott számára hivatalos megbízatást.

A fejedelmet ebben az időben az foglalkoztatta, hogy miként vehet részt spanyol és francia segítséggel és a Porta jóindulatára támaszkodva a lengyel örökösödési háborúban. Ebben az emlékiratban említi a következőket: „Én nem viseltem kevesebb buzgalommal hazám iránt és emellett köteleznék az eskűm, hogy bizottságom fejedelemségem, Erdély szabadságát és jogát.” (Köpeczi, 1991) A halál okát tehát nem ebben kell keresni, hanem Mikes és Saussure leírása alapján kell a betegségét meghatározni.

A halál után értesítették a Portát és a francia követet, Louis Saveur Renaud de Villeneuve márkít, aki hosszú időn keresztül nem tartott kapcsolatot Rákóczival. Ő jelenti a francia udvarnak április 22-én a halál körülményeit, elküldi Rákóczi végrendeletét és Toulouse grófnak, Du Maine hercegnek és Charolois grófnak írt levelét, akiktől kérte, hogy járjanak el XV. Lajosnál a végrendeletben meghatározott összegek kiutalásában. (György, 1909; Bartucz, 1935)

A szélesebb közönséget a *Mercur de France* júniusi számában értesíti: „François Léopold Ragotzki, qui vivoit retiré à Rodosto, lieu situé sur les bords de la Mer de Mammore,

entre les Dardanelles et Constantinople, a 25 lieuës de cette Ville, y mourut le 8 Avril demier, agé environ de 56 /1/ ans.” (Ragotzki Ferenc Lipót, aki visszavonultan élt Rodostóban, amely a Márvány-tenger partján fekvő helység, a Dardanellák és Konstantinápoly között, 25 mérföldre a várostól, meghalt április 8-án, körülbelül 56 /59/ éves korában.)

A végrendeletben József mellett a fejedelem megemlíti az udvarában tartózkodó személyeket, így Saussure-t is, aki 1739-ben már Párizsban tartózkodik, és 500 livre-t meg is kap. Ehhez fűzi a következő megjegyzést: „De hát olyan meglepő ez? Nem tapasztaljuk-e naponta, hogy a hatalmasok nem a legjobb adósok?” (Corr. pol. Hongrie, 352.)

Rákóczi szívét a grosboisi kamalduliaknak küldte, akik számára ugyancsak egy bizonyos összeget adományozott. A szívet Louis Molitard és Zay András vitték el, és átadták a kamalduliaknak. A házfőnök, Maccaire Pen, a kertben temette el, és emléktáblát állított, amelyen felsorolják a fejedelem címeit, szólnak arról, hogy „az isteni gondviselés” útján Rodostóba került, és ott is halt meg. A fejedelem szerénységből elutasította a „felséges fejedelem” címet. (Pillias, 1939. 120–121.) A kamalduliak a XVIII. század második felében elfogytak, a kolostort a trappisták vették át, majd magántulajdonba került. A szívet azóta is kutatják, német tisztek 1870-ben, majd az egyik magántulajdonos, de hiába. Magam abban reménykedtem, hogy Rákóczi kézírataival együtt a szívet elvitték a Saint-Germain-des-Prés templomába és onnan Troyes-ba. Kutattam mindkét helyen, de hiábavaló módon.

Rákóczi Versailles-i ügyvivője, Bon, visszavitté az aranygyapjas rendet Madridba, mikor Rákóczi József felbukkant, elhozta számára, majd ismét visszavitté a spanyol fővárosba.

Mikes folytatja a halál utáni teendők leírását, így április 16-án leírja, hogy felbontották a végrendeletet, és ő is kapott 5000 német fo-

rintot, de azt csak Franciaországban veheti át. Megjegyzi: „Mikor vesszük, Isten tuggya”. A testet kiterítették, a borbélyok megvizsgálták, s azt állították, hogy nem csuda, ha meghalt, hiszen „gyomra és vére tele volt sárral”, az agya veleje egészséges volt, de annyi volt, mint két embernek szokott lenni, esze is volt annyi, mint tizenkettőnek”. (Pillias, 1939. 204.) A testet egy kis házban raktározták el, várva, hogy a Porta engedélyt adjon a Konstantinápolyba való vitelre.

Júliusban közli, hogy az engedélyt megkapták. Saussure-rel együtt elindultak a török fővárosba, s eltemették a Szent Benedek jezsuita templomban anyja mellett. Mikos szerint Zrínyi Ilonának „csak a koponyáját találták meg, a fia koporsójában bé zárták és együtt eltemették”. (Mikos, 1966. 204.) Ez a megállapítás később sok gondot okozott a sírok megtalálásainak.

A történetet hasonlóképpen mondja el Saussure is, bizonyos kiegészítésekkel. Ő írja le, hogy a fejedelmet bebalzsamozták, majd felöltöztették az V. Fülöp spanyol király által adott aranygyapjas díszruhába. „Három napig feküdt pompásan feldíszített ravatalán, amelyet szép csarnokban állítottak fel. Végül ezt mély sírboltban helyezték.” (De Saussure, 1999. 280.) Ő is elkísérte a testet Konstantinápolyba, biztosította, hogy egy francia kereskedő tűzbiztos raktárában helyezték el, onnan vitték a jezsuitákhoz, akik eltemették azon a helyen, ahol anyjának volt az oltára.

Amikor 1738-ban Csernavodában Rákóczi József meghalt, kívánsága az volt, hogy apja mellett temessék el. 1738. november 10-én Mikos ezt írja: „Mikor a testet felbontották, mája mód nélkül megdagadot volt, a testet egy pinczébe tétettem, mindaddig ott lesz, míg válasz jön a Portától.” (Mikos, 1966. 235. részletesen a Rákóczi Józsefről szóló ki nem adott tanulmányomban K. B.) A fejedelem kamarása nem szerette Józsefet, halála azonban megrendítette. Erről a következőket írja: „Ebben a fejedelemben a mi fogyat-

kozás volt, nem a természettől volt, hanem a neveltetésétől, esze szép volt, szíve jó, de a haragról soha meg nem intették, noha mindgyárt el is múlt, de gyakorta jött elő, se azt néki nem tanátsolták, hogy kívánnya magát szeretetni másokkal.” [Thaly, 1890. 1893a.] A testet nem tudta lekísérni Konstantinápolyba, mert Hava-selvén és Moldvában járt, valószínű, hogy Csáky Mihályra jutott ez a feladat.

A Rákóczi-hamvak feltalálása

Thaly Kálmán 1888-ban kereste fel a most már a lazaristák kezében lévő Szent Benedek-templomot, ahol F. X. Lobry volt a rendfőnök, aki szívesen fogadta, és örömmel is vette szándékát. Közölte azonban, hogy a hamvak megtalálására csak engedély birtokában kerülhet sor, amelyet Bonetti internuncius útján lehet beszerezni. Az internuncius meg is adta az engedélyt a következő feltételekkel: 1. A feltárás a zárt templomban történjék, mert el akarják kerülni, hogy az ásatást tömeg vegye körül, mint ahogy 1839. július 23-án történt. 2. A megnyitáskor csak Thaly, Fraknoi Vilmos és a lazaristák vegyenek részt. 3. A feltárás eredményeit titokban kell tartani két éven keresztül. 4. A történetírók emlékeket vihetnek magukkal.

Az engedély megadására 1889-ben került sor. Thaly és Fraknoi ez év október 7-én jelentek meg a templomban, ahol a házfőnökön kívül fogadta őket Bonetti internuncius, a lazaristák és egy török munkás, akit a lazaristák áttérítettek a katolikus hitre. Először Rákóczi József tetemét találták meg, mégpedig úgy, hogy mésszel volt letakarva. Bonetti és Fraknoi rosszul lettek, kivonultak a sírhelelyekről. Ezután megtalálták Bercsényi Miklósné Csáky Krisztina sírját. Rövid megszakításra került sor, majd Zrínyi Ilona hamvait találták meg. Kiderült, hogy a koponya nem Rákóczi sírjában volt, hanem külön eltemetve.

Ezután megvizsgálták egy nagy koporsót, amelyről feltételezték, hogy a fejedelemé, nagysága alapján. Ezen az aktuson már

Fraknoi is részt vett. Kiemelték a koponyát, s erről Thaly ezeket írja: „Meg volt tehát, ott volt kezeimben az a régóta keresett drága fű, a legnemesebb magyarok egyikének feje, II. Rákóczi Ferenc hamvait megtaláltuk.” (Thaly, 1893. 220.) A meghatódás természetes volt a magyar történészeknél és a lazaristáknál. Fraknoi itt ismét rosszul lett, és visszament a szállodába, megígérve, hogy a jegyzőkönyv aláírására visszajön. Thaly megállapítja, hogy Rákóczit XV. Lajos korabeli francia ruhában temették el. Találtak különböző díszeket és ruhafoszlanókat, sőt egy amulettet is, amelyet Thaly szerint Báthory Zsófia adott neki. A talált leletekről Thaly vázlatot készített, amelyen csatokat, aranypaszományt, szemfedő maradványokat, egy jeruzsálemi olvasót, a más említett amulettet, egy aranyzsinór gombkapcsolót és egy aranypaszományos szegélyt lehetett látni. (Thaly, 1893b. 228–229.) Thaly így emlékezett meg erről: „Rákóczi történetírójának kegyeletes kezeivel gyöngéden begöngyöltem, beburkoltam az én régi vezérlő-fejedelmem dicső fejét, királyszínű bársonyba, aranyos bíborba, lágy selyembe, ne érje föld, legyen megóvva nedves légtől.” (Thaly, 1893b. 229.) A csontokat egy cédrusládába visszarakták, és elhelyezték az említett oltáron. Visszajött Fraknoi, és aláírták a jegyzőkönyvet, amelynek első helyén a lazarista rendfőnök neve szerepelt.

Lobry rendfőnök maga is leírja a hamvak megtalálásának történetét, megemlíti, hogy Thaly tizenhét éve kereste Rákóczi hamvait, és negyedszer volt már Konstantinápolyban. „Ces vœux étaient enfin comblés, aussi était-il en proie à une émotion qu’il avait peine à maîtriser.” (Lobry, 1906. 16.) (Óhajtsái teljes mértékben megvalósultak, olyan érzés fogta el, amelyen csak nehezen tudott uralkodni.) A jegyzőkönyvet franciául fogalmazták, felsorolták a megtalált sírokat (Bercsényi Miklóst kivéve).

Meglepő, hogy Thaly, aki felfedezte Bercsényiné Csáky Krisztina tetemét, nem

érdeklődött férje hamvai iránt. Az érdem 1903-ban Szádeczky Lajosé volt, aki Rodostó belvárosában, egy örmény kápolnában megtalálta Bercsényi Miklós, Esterházy Antal és Sibrik Miklós hamvait. (Szádeczky, 1904) Bercsényi 1725. november 6-án, Eszterházy 1722. augusztus 12-én és Sibrik Miklós 1735. október 8-án halt meg. (Mikes, 1966 alapján, 117., 76., 206.) Ezeket kiemelte, és később egyesítették a Szent Benedek templomban találtakkal.

Ezután tizenöt év telt el, s 1904-ben I. Ferenc József engedélyt adott a hamvak hazahozatalára. Az engedélyben többek között ez áll: „Hála legyen érte az isteni gondviselésnek, azok az ellentétek és félreértések, melyek súlyosan neheztedek elődeinkre századokon át, ma egy végképp letűnt korszak történelmi emlékei... Keserűség nélkül gondolhatunk tehát mindnyájan a mögöttünk álló borús korszakra, *a király és nemzet egyesült kegyelete keresheti fel mindazok emlékezetét, a kiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmekben.*” (Márki, 1910. 717–18.) A király tehát megbékélt II. Rákóczi Ferencsel és bujdosó híveivel, úgy, ahogy ezt több korabeli magyar történetíró és a közvélekedés állította.

Thököly hamvainak felkutatása

Thököly Imre a szabadságharc kitörése után azt remélte, hogy visszatérhet Erdélybe, a Porta azonban ezt nem engedte meg. Még Zrínyi Ilona életében arra gondolt, hogy áttér a katolikus hitre, és letelepedhet Rómában vagy Spanyolországban. (Thaly, 1893a) Erre azonban nem kerülhetett sor, mert semmi biztosítékot nem kapott.

1705. szeptember 13-án a nikodémiai Virágok mezején meghalt, de előbb aláírta végrendeletét. (Thaly, 1874) A végrendeletben az áll, hogy mostohafiára hagyja minden birtokát, és kiköti, hogy az egyik Rákóczi fiút róla nevezzék el. Meghagyja azt is, hogy az eperjesi luteránus kollégiumra hagyja rimaszombati és gyöngyösi „portióit”, egy gyöngyös gyűrűt

hagy Feriolnak, a konstantinápolyi francia követnek, és különböző hagyatékokat ad embereinek és a szegényeknek.

A temetésről titkára, Komáromy János ír Rákóczi Ferencnek szeptember 13-án: „Méltóságos Thököly Imre fejedelmet ő Nagyságát az édes hazáján kívül hosszas bujdosási, sok példátlan szenvedés után, minden embereknek útján, 13-dik praesentis, vasámapra virradólag 3 órakor, Nicomédián kívül, az Virágok Mezején lévő csiflikjéből (mezei lakából) az árnýékvilágból kiszólította.” (Késmárki Thököly, 1873. 635–636.) Egy másik, október 9-i levelében ehhez hozzáteszi, hogy 27-én éjszaka Nilcomédiában „az örmények temető kertjekben, szép, kies, magányos helyen, nagy sűrű, zöldelő, árnýékos fák alatt, hol tudniillik magát életében gyakran mulatni szokta volt, egy hidegforrás mellett [...] tisztességesen eltemettük, rakott sirban tétetvén... és sírja feliben fehér márványkőből epithafiumot most készítettvén czímere alatt ilyen írással”. Felsorolja, mit tartalmazott az írás, megemlíti, hogy Thököly Magyarország és Erdély fejedelme volt, harcolt a szabadságért, s ismerte egész Európa.

Szadeczky Lajos 1888 októberében Nikodémiában felkereste a sírt az ún. új temetőben, és megtalálta Thököly tetemét. A következőket írja: „Megengesztelt lélekkel rebegtünk ismét felette, kívánván hosszas bujdosásáért és édes hazájáért és nemzetségéért való nyomorúságáért szegénynek: Requescat in pacem. Amen”. (Szadeczky, 1904. 611.) A feltárt hamvakat csatolták a Szent Benedek-Templom tetemeihez. (Lobry, 1906. 91.)

1906. október 17–18-án a kiküldött magyar delegáció, Thaly Kálmán, Forster Gyula, Fraknoi Vilmos, Thallóczy Lajos, Török Aurél, Forster Jenő és Kolossa Ferenc aláírták a jegyzőkönyvet, amelyben felsorolják az átvett hamvakat, tehát II. Rákóczi Ferencét, Zrínyi Ilonáét, Rákóczi Józsefét, Thököly Imréét, Bercsényi Miklósét, Eszterházy Antalét, Sibrik Miklósét és Bercsényiné Csáki Krisztináét. A lazaristák részéről a már többször említett Lobry rendfőnök írta alá. Ezzel véget ért a bujdosók hamvainak feltárása, és megkezdődött a hazahozatal megszervezése.

Kulcsszavak: *II. Rákóczi Ferenc, Thököly Imre, magyar-török kapcsolatok.*

IRODALOM

- Bartucz Lajos (1935): Rákóczi hamvai. Temészetudományi Közlöny. Francia Külügyi Levéltár Corr. pol. Hongrie, 18. kötet
- De Saussure, Cézár (1909): *Törökországi levelei*, szerk: Thaly Kálmán. MTA kiadása, Budapest
- De Saussure, Césár (1999): *Törökországi levelek és útirajzok*, Antal László fordítása. A fordítást az eredetivel összevetette Kovács I. Pallós Stúdió-Attrektor Kft., Budapest
- György T. (1908): Rákóczi betegsége. Természetudományi Közlöny
- Késmárki Thököly Imre (1873): *Naplói, leveleskönyvei*. MHHHS. XIV. Eggenberger Ferdinánd, Bp.
- Kont I. (1912): Rákóczi utolsó emlékirata a francia udvarhoz. Századok
- Köpeczi Béla (1991): *A bujdosó Rákóczi*. Akadémiai, Budapest

- Lobry, F. X. (1906): *Les cendres di prince Rákóczi dans l'Église des Lazaristes à Constantinople*. (kiadó nélkül), Constantinople
- Márki Sz. (1910): II. Rákóczi Ferenc. III. kötet. Magyar Történelmi Társulat, Budapest
- Mikes Kelemen (1966): Törökországi levelek. In: *Mikes Kelemen összegyűjtött művei*. Sajtó alá rendezte Hopp Lajos. I. Akadémiai, Budapest
- Pillias, E. (1939): *Études sur François II. Rákóczi*, Ernest Leroux, Paris
- Szadeczky Lajos (1904): A bujdosó kurucok emlékei Törökországban. Századok
- Thaly Kálmán (1890): Konstantinápolyi újabb kutatások a Rákóczi-emigráció korából. Századok
- Thaly Kálmán (1893a): Emlékirat. Századok
- Thaly Kálmán (1893b): *Rákóczi emlékek Törökországban*. Atheneum, Budapest

Hódvös gróf Tessa!
 A magyar történelem ki,
 való alakjai közül egyedül
 II. Rákóczy Ferenc hamvai
 nyugvóának idegen földben
 s a hamvak hazaszállítása
 a nemzetnek ismételtén ki,
 fejezett közhaját képviseli.

Álta legyen érte az isteni
 gondviselésnek: azok az el,
 lentétek és felváltások, a
 melyek súlyosan nehezettek
 elődünkre hosszú százado-
 kon át, ma már egy végkép
 letűnt korszak történelmi
 emlékeit képezik.

Király és nemzet köleio,
 női bizalma és az alkotó,
 mány visszaváltott belki
 uralma megteremtették a
 tión és nemzet között a
 sikeres egyesült munkió,
 sáig alapfeltételeit képviselő
 összhangot.

Készség nélkül gondol,
 hatunk tehát vissza min,
 annyian a megöztünk
 álló borús korszakba s
 király és nemzet egyesült
 kegyelme keresheti fel
 mindazok emlékeztet, kiki,
 nek vezető szerep jutott
 a letűnt korszakokban.

Emélfogva utasítom,
 hogy II. Rákóczy Ferenc
 hamvai hazaszállitása,
 nak kérdésével foglalkoz-
 zók és erre vonatkozó
 javaslatokat elváróm.

Wien, am 18. April 1904.

Ferenc József II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalát elrendelő leirata